

DE LIBEL IN KUNST EN KUNSTNIJVERHEID

D. Smit

Genetisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht,
Opaalweg 20, Utrecht

(Samenvatting van een voordracht, gehouden op de derde
bijeenkomst van Nederlandse Libellenonderzoekers, te
Utrecht, 29 april 1972)

Van oudsher heeft de libel de aandacht getrokken, zowel in de literatuur (SAROT, 1958) als in de beeldende kunst.

Terwijl de eerste wetenschappelijke illustraties eerst stammen uit het begin van de 17de eeuw (ALDROVANDI, 1638), zijn afbeeldingen door kunstenaars reeds bekend uit het oude Egypte (KRUYT, 1969), van de Pueblo Indianen (KENNEDY, 1943), de oude Chinezen (MOORE, 1960) en Japanners (b.v. YASUE, 1956).

In Europa treffen wij grafische studies van de libel aan bij Leonardo da Vinci (LOWRY & WILLIAMS, 1966), en zij zou ook in later eeuwen een geliefd object blijven van natuur- en miniatuurschilders zoals Hoefnagel, Maria Sibylla Merian (zie BODENHEIMER 1928, 1929), en vooral VON RUSSEL (1749).

Een fraai voorbeeld van een glasgravure uit de zeventiende eeuw is het in Figuur 1 afgebeelde glas van Anna Roemer Visscher uit 1621, dat zich bevindt in het Rijksmuseum te Amsterdam (VAN GELDER, 1960). In deze zelfde tijd was de libel ook vaak te vinden in bloemstilleven zoals die van Ambrosius Bosschaert (1620), Roelant Saverij (1624), Johannes Bosschaert (1626) (Fig. 2), en later Jan van Os (1775).

In onze tijd houden zich kunstenaars als P.A. ROBERT (1958, 1962) en Maurits Escher (cf. ANONIEM 1971) bezig met het afbeelden van de libel.

Een bijzonder genre vormen de afbeeldingen van libellen op tegels.

Een collectie van vijf motieven vindt men in de Figuren 3 - 7, (Fig. 3: Libel in landschap, blauw, ca 1650, eig. Dr. B. Kiauta, Utrecht; - Fig. 4: polychroom tegel uit het Stedelijk Museum De Moriaan te Gouda, 1650; - Fig. 5: blauwe tegel, Museum de Lakenhal, Leiden, 1690; - Fig. 6: libel hangend aan blad door een leerling-tegelschilder uit 1750, eig. Dr. B. Kiauta, Utrecht; Fig. 7: late Jugendstil-tegel, groen met geel, ingemetseld in het portiek van Sigarenmagazijn Rico, Korte Jansstraat 21 te Utrecht).

De Jugendstil gebruikte vaker dan enige andere stijl het sierlijke libellenmotief. Op Figuur 8 ziet men een sierspeld van René Lalique (1898) in de vorm van een water"juffer" met de buste van een vrouw, uitgevoerd in goud en glazuur. De speld werd tentoongesteld in Parijs in 1900 en in Turijn in 1901. (TSCHUDI MADSEN 1967). Figuur 10 toont een tafeltje gedragen door libellen, dat zich bevindt in een Brusselse collectie, van de hand van Emile Gallé (HENRY, 1972).

Ook in Jugendstil borduurwerk vond het libellenmotief toepassing. Figuur 9 geeft de ontwikkeling van het gestileerde motief weer (LEVETUS, 1905). Als laatste voorwerp uit deze stijlperiode geeft onze Figuur 11 de gouden knop van een wandelstok van de Fa. Vander Eersten en Hofmeier uit Amsterdam, met reliëfversiering van waterlelies, lisdodden en een libel, alles voorzien van een parel en slingers van diamanten en saffieren (VERBEEK, 1972).

Recentelijk wordt de libel nog gebruikt als motief in kantwerk! Figuur 13 geeft hiervan een voorbeeld, in 1971 vervaardigd in het gebied rond het Sloveense stadje Idria (Joegoslavië), waar vrouwen zich sinds eeuwen met dit handwerk bezighouden, (eig. Dr. B. Kiauta, Utrecht). Deze libel werd in opdracht vervaardigd naar een aquarel van D. Smit, voorstellende Cordulegaster boltoni (Don.)

In het moderne Japan wordt de libel nog vaak geschilderd. In Figuur 12 wordt een detail uit een aquarel van een onbekende kunstenaar afgebeeld, die zich in het bezit van Prof. Dr. G. A. van Arkel te Utrecht bevindt. Opvallend is de eenvoudige doch *fake* techniek.

Interessant is verder het surrealistisch borduurwerk van de Canadese Mimi Parent uit 1963 (Fig. 15), aanwezig in de collectie Bomsel te Parijs (PIERRE, 1968).

Ook in sieraden wordt de libel nog altijd toegepast. Figuur 14 toont een broche in het bezit van Mej. Dr. J. M. van Brink te Utrecht (1969). Twee centra zijn vooral bekend: het Noorditaliaanse Piemonte, en Zwitserland.

In de filatelie wordt de libel veel minder aangetroffen dan de meeste andere kleurrijke insecten (KIAUTA, 1967). In Figuur 16 hebben wij alle ons bekende postzegels met libellen bijeengebracht. Tot nu toe hebben zeven landen dergelijke postzegels uitgegeven: Japan (1923, serie van 9 stuks: 0,5 grijs, 1,5 lichtblauw, 2 roodbruin, 3 rood, 5 paars, 8 oranje, 10 bruin en 20 sen donkerblauw; het motief op de waarden 0,5 t/m 8 is verschillend van dat gebruik voor de waarden 10 t/m 20 sen); Zwitserland (1951, Pro Juventute, zie ook SCHMIDT, 1952); Finland (1954, T.B.C. serie, eierlegend ♂ van Aeshna juncea; dit is een van de weinige realistische voorstellingen op libellen-afbeeldingen); Albanië (maart 1967, drie zegels uit een serie van acht, voorstellend Calopteryx virgo ♂ geel, C. splendens ♀ blauw, ♂ groen); Indonesië (1971, Orthetrum testaceum, gelegenheidspostzegel). Op de twee zegels uit N. Zeeland en Singapore figureren de libellen alleen als visvoedsel.

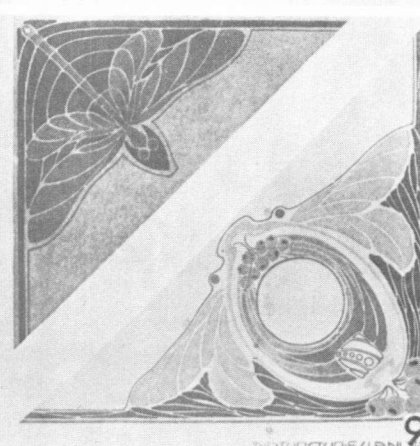
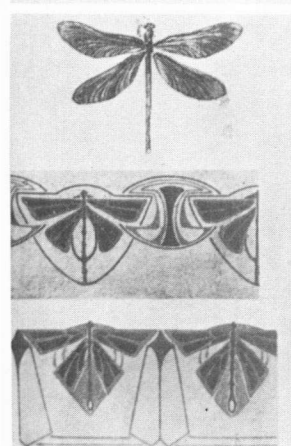
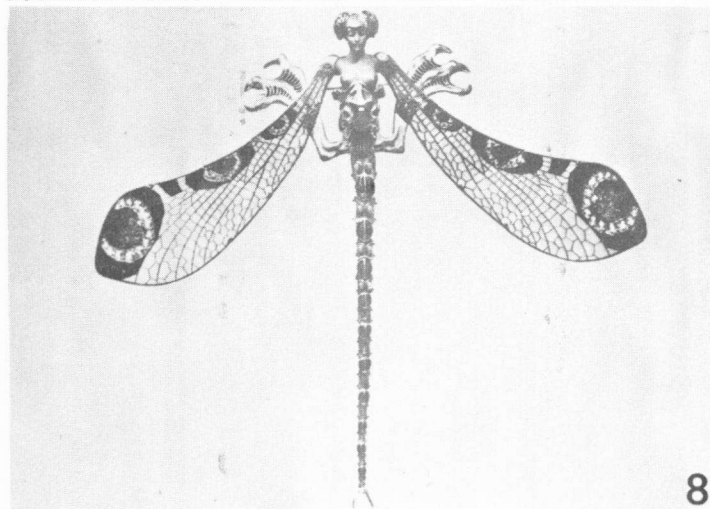
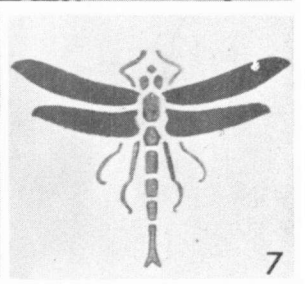
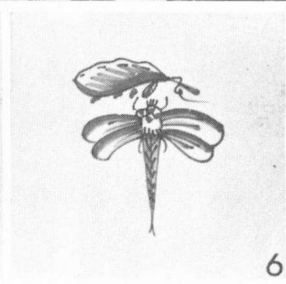
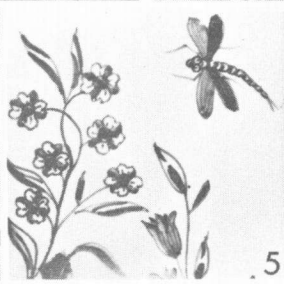
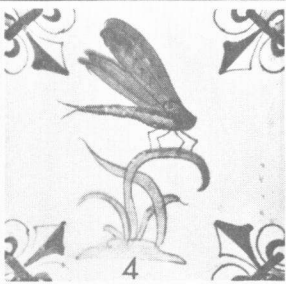
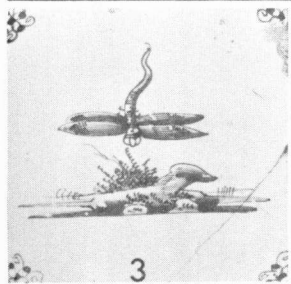
Over enkele andere toepassingen van de libel in de kunsthierarchie vindt men verdere gegevens bij SCHMIDT (1938).

Wij zijn ervan overtuigd dat onze verzameling niet volledig is en wij zouden het zeer op prijs stellen als lezers die er iets aan kunnen toevoegen, ons dat zouden willen mededelen.

LITERATUUR

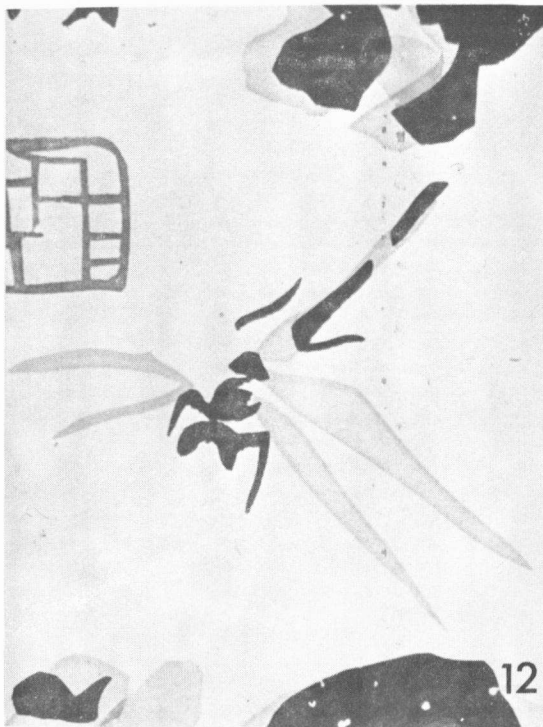
- ANONIEM, 1971. De werelden van ESCHER. Meulenhoff.
- ALDROVANDI, U., 1638. De animalibus insectis libri septem. Cum singulorum iconibus ad vivum expressis. Ferrarius, Bologna.
- BODENHEIMER, F.S., 1928. Materialien zur Geschichte der Entomologie bis Linné. Bd. I. Junk, Berlin.
- BODENHEIMER, F.S., 1929. Materialien zur Geschichte der Entomologie bis Linné. Bd. II. Junk, Berlin.
- GELDER, H. E. van, 1960. Anna Roemer Visscher (1583-1651): Drinkglas met diamantgravure, Openbaar kunstbezit 4: 20.
- HENRY, M., 1972. Hoe de "nieuwe Kunst" antiek werd. Elegance, Amsterdam 29 (3): 52-55.
- KENNEDY, C. D., 1943. A dragonfly nymph design on Indian pottery. Ann. Ent. Soc. Am. 36 (12): 190-191.
- KIAUTA, B., 1967. Dragonfly motifs on postal stamps. Proteus, Ljubljana 30 (1): 28-29. (Sloveens).
- KRUYT, W., 1969. De libel in oud Egypte. Vkb. Biol. 49: 82-86.
- LEVETUS, A.S., 1905. The craft schools of Austria. Studio 35: 201-219.
- LOWRY, B. & J. WILLIAMS, 1966. Leonardo da Vinci. Gaade, 's-Gravenhage.
- MOORE, N.W., 1960. Dragonflies and man. In: P.S. Corbet, C. Longfield & N.W. Moore, Dragonflies. Collins, London, pp. 171-178.
- PIERRE, J., 1968. De surrealistische schilderkunst. Spectrum. Utrecht - Antwerpen.
- ROBERT, P. A., 1958. Les libellules (Odonates). Delachaux & Niestlé, Neuchatel - Paris.
- ROBERT, P.A., 1962. Les libellules sont une parabole. 2e ed. Delachaux & Niestlé, Neuchatel.
- RUSSEL, A.J. von, 1749. Der monatlich herausgegebenen Insecten-Belustigung zweiter Theil. Fleischmann, Nürnberg.
- SAROT, E.E., 1958. Folklore of the dragonfly. A linguistic approach. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma.
- SCHMIDT, E., 1938. Libellen als Objekte der angewandten Entomologie. Eine Literaturstudie. Abh. VII. Int. Kongr. Ent., Berlin, pp. 1494-1505.

- SCHIMDT, E., 1952. Philatelistischer Entscheid einer Nomenklaturfrage ?
Ent. Ztschr., Stuttgart 62 (11): 81-82.
- SEGAL, S., 1971. Het grote bloemstuk - Roelant Saverij 1576-1659. Open-
baar kunstbezit 15: 25.
- TSCHUDI MADSEN , S., 1967. Art Nouveau. De Haan & Meulenhoff.
- VERBEEK, J., 1972. Art Nouveau - Jugendstil - Nieuwe kunst. (Zilver). Bull.
Rijksmuseum Amsterdam 20 (1).
- VRIES, A.B. de, 1970. Het Mauritshuis. Openbaar kunstbezit 14, TV serie,
No. 2.
- YASUE, Y., 1956. Butterflies and dragonflies of Okayama in medieval age,
Togukawa Era. Suzumushi 6: 29-30. (Japans).

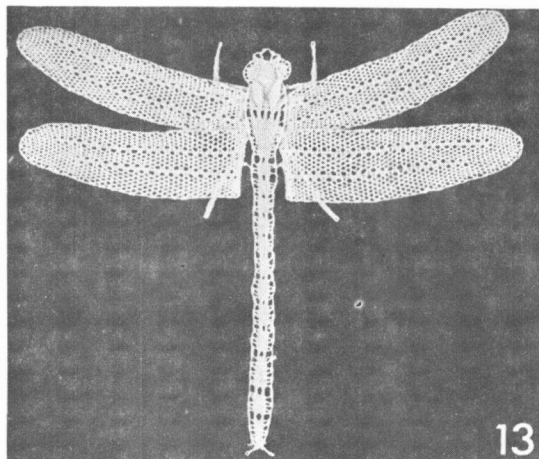

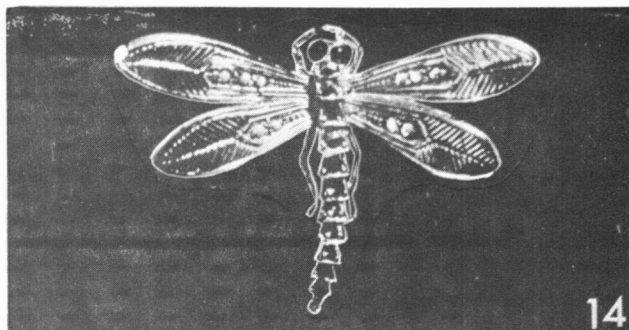
11

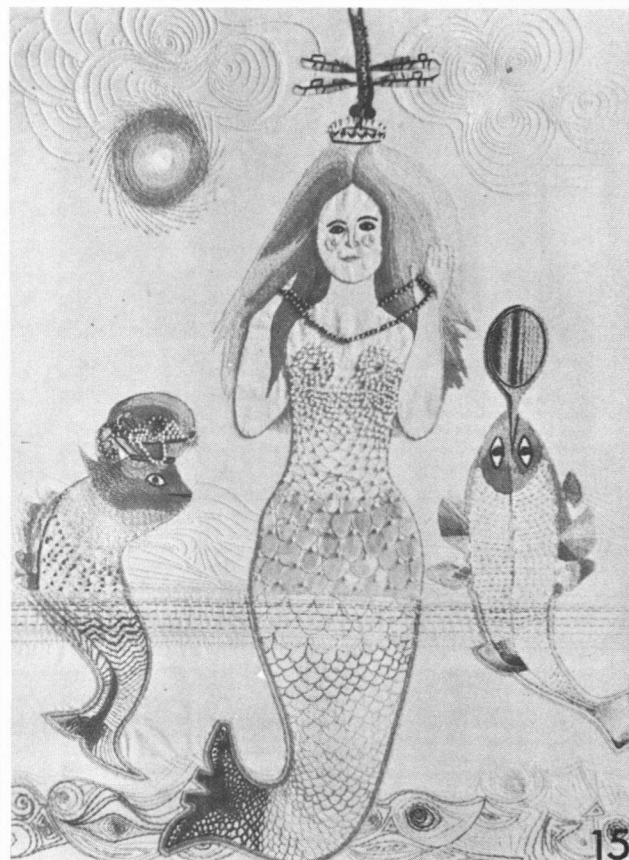
12

13

14

15

16

